

LA DIRECCIÓ D'AGRICULTURA DE LA REIAL ACADÈMIA DE CIÈNCIES NATURALS I ARTS DE BARCELONA I LA SITUACIÓ DE LA RAMADERIA A CATALUNYA DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII

Pasqual Bernat

Centre d'Estudis d'Història de la Ciència Universitat Autònoma de Barcelona.

Paraules clau: *ramaderia, agricultura, Catalunya al segle XVIII.*

The Agricultural Section of the Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona and the situation of cattle farming in Catalonia in the second half of the XVIIIth century.

Summary: *With this paper I try to show and to examine what ideas the Agricultural Section of the Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona proposed to solve the problems in cattle farming in Catalonia in the second half of the XVIIIth century.*

Key words: *cattle farming, agriculture, Catalonia in the XVIIIth century.*

1. Introducció

Des de temps immemorial la ramaderia constituïa una de les principals activitats dels habitants dels àmbits rurals. Els ramats eren la font bàsica d'adobs per a l'agricultura, proporcionaven animals de tir als pagesos, subministraven aliments, com la llet, la mantega, el formatge o la carn, i proveïen de pells i llana les manufactures (Sliecher Van Bath, 1978, p. 419). Durant els segles de l'edat moderna, el creixement demogràfic havia forçat un increment en la demanda dels productes pecuaris que, automàticament, es va reflectir en una ampliació considerable dels ramats (Ardit, 1992, p. 20-22). Des de finals del segle XVII i al llarg del segle XVIII, aquest creixement ramader havia de xocar necessàriament amb el procés expansiu de l'agricultura a tota l'Europa occidental. Arreu, les rompudes feien recular les pastures en benefici de noves terres de conreu (Vilar, 1964, p. 433). Com calia esperar, els interessos dels amos de ramats i dels pagesos s'enfrontarien de forma irreconciliable en una llarga batalla jurídica que, amb diferents intensitats, va marcar les relacions d'aquests dos col·lectius en la majoria dels països de l'occident europeu (García Sanz, Sanz Fernández, 1988, p. 51-55). (Vilar, 1964, p. 245-253), (Bloch, 1952, p. 207-209), (Turner, 1984).

Cal preguntar-nos si tota aquesta situació va tenir el seu reflex en el nostre país. Se-

gons Vilar, els problemes entre ramaders i agricultors van existir, però no amb la mateixa amplitud que a altres indrets, i sempre circumscrits a un àmbit local (Vilar, 1964, p. 245). A banda d'aquests conflictes, el que sí que podem constatar és que la ramaderia catalana no passava pels seus millors moments durant la segona meitat del segle XVIII o, si més no, així ho semblava. L'opinió generalitzada dels contemporanis era que el sector ramader estava immens en una profunda «decadència» (Lluch, 1970, p. 126). Algunes apreciacions de viatgers, com la d'Arthur Young, que considerava la massa de bestiar del Principat ridículament feble per a la immensitat de terreny que li era lliurat (Vilar, 1864, p. 228), o una conjuntura alcista per als preus de la carn (Vilar, 1964, p. 393-396), poden servir-nos de botó de mostra dels nombrosos indicis que ens permeten intuir, almenys pel que fa al nombre d'efectius, que la cabanya catalana no estava en correlació ni amb les dimensions del país ni amb les xifres que el mercat li demanava. I és que la ramaderia estava deixant de ser una empresa interessant davant la rendibilitat més atractiva d'una agricultura en expansió, davant també, d'una substitució progressiva de la llana pel cotó en la manufactura tèxtil, i davant d'un aprovisionament força especulatiu i poderós del mercat barceloní amb carn d'importació (Vilar, 1964, p. 393). No cal dir que tota aquesta situació va moure voluntats i va generar el conseqüent debat entre els sectors més conscients del país. Precisament, en aquest treball que avui en plau presentar-vos s'intenta fer una aproximació als fils argumentals d'aquest debat; i per fer-ho analitzarem la discussió suscitada durant la segona meitat del segle XVIII a la Direcció d'Agricultura de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona, institució que en aquella època reunia en el seu si bona part dels hisendats més conscients i preocupats per la renovació i el progrés de l'agricultura del país. Efectivament, el debat en el si de la Direcció pel que fa a la ramaderia, que de forma esporàdica i esbossada ja s'havia deixat sentir en nombroses ocasions a través de moltes de les memòries que es van llegir a l'Acadèmia, assoleix la seva màxima explicitació en dos dels seus treballs més significatius: l'*Expedient sobre la cria de bestiar*, de 1766 (Expediente, 1766) i l'*Informe sobre la llibertat de matar moltons*, de 1789 (Informe, 1788) els quals, tot seguit, passem a estudiar d'una forma detallada.

2. L'expedient de 1766

L'11 de novembre de 1766, el secretari de la Conferència Físico-Matemàtica Experimental de Barcelona (antecedent immediat de la Reial de Ciències Naturals i Arts) comunicava als conferents reunits en la sessió d'aquell dia que la Reial Audiència, a instàncies del ministre d'Hisenda, els demanava assessorament sobre el foment del bestiar a Catalunya.¹ La raó d'aquesta consulta era donar resposta a la demanda d'Isidre Guix, rector de Sant Pere de Vilamajor, que, segurament en representació dels ramaders de la zona,² sol·licitava mesures

1. *Libro de Juntas y Resoluciones de la Conferencia Físico-Matemática Experimental de Barcelona*. Junta de l'11 de novembre de 1766.

2. Aquesta demanda s'ha de circumscriure en el context desfavorable en què estava instal·lada l'activitat ramadera del Principat; els propietaris de ramats no veien satisfetes les seves expectatives de pujada de preus de la carn, atesa la importació de ramats forans, sobretot francesos, i per aquesta raó s'adreçaven a les autoritats demanat protecció. En aquest sentit, i segons Vilar, el que va empenyer el grup de Sant Pere de Vilamajor a pro-

que protegissin la ramaderia catalana. El secretari de la Reial Audiència havia cursat requeriments similars a l'Intendent i al Fiscal del Rei (Iglésies, 1964, p. 125); en aquest sentit, el fet que també es comptés amb la Conferència a l'hora de cercar consell posa de manifest la volada institucional que aquesta corporació anava prenent. No deixa de ser també significatiu que s'acudís a la corporació acadèmica en recerca de consell sobre un tema agrícola; no podem pensar altra cosa que el ressò de la incipient activitat de la Direcció d'Agricultura havia traspassat els àmbits estrictament acadèmics, i que les autoritats n'estaven assabentades. D'altra banda, era la Direcció la que estrenava la sèrie de dictàmens i informes que al llarg del temps havien de convertir la institució acadèmica en un referent obligat en l'assessorament tècnic, tant d'instàncies privades com d'institucions de govern. Per tots aquests motius, l'informe sorgit d'aquesta consulta va constituir la materialització d'una de les principals aspiracions dels fundadors de la Conferència: la d'esdevenir una institució d'utilitat pública, capaç d'aportar solucions als problemes tècnics del país. És doncs, des d'aquesta perspectiva, que podem entendre perquè es van esmerçar tants recursos i esforços en l'elaboració de l'informe que ens ocupa.

Per a evacuar la consulta de seguida es va posar fil a l'agulla. Atesa la migradesa d'efectius de la Direcció d'Agricultura —aleshores només comptava amb tres membres—, es va decidir formar una comissió de suport amb cinc membres d'altres direccions: Francesc Bell, Josep Ignasi Mollar, Joan Antoni Desvalls, Francesc Sala i Carles Rosell.³ El primer pas que va fer aquesta comissió va ser l'elaboració d'una extensa enquesta —constava de trenta-tres preguntes— en la que es pretenia recollir informació sobre l'estat de la ramaderia arreu del país.⁴ El caràcter de les qüestions formulades era molt divers. A banda de demanar informació sobre la situació econòmica i jurídica dels ramats a cada localitat, es feia especial èmfasi en la situació, diguem-ne tècnica, del bestiar. La comissió s'interessava per l'existència de prats artificials, de les plantes que els constituïen, de la situació dels regadius, de les espècies que s'hi criaven, etc. En aquest sentit, podem inferir que els comissionats tenien ben present que tot allò que es relacionava amb els aspectes més pròpiament pecuaris —els estrictament tècnics— resultaven fonamentals per a l'elaboració del seu dictamen. Malgrat la forta càrrega juridicoeconòmica que els documents d'aquesta mena posseïen,⁵ crec que l'interès dels acadèmics per l'estat tecnològic de la ramaderia demostra que s'iniciava una manera d'enfocar els temes agraris que aniria convertint-se en la norma habitual en els treballs de la Direcció.

---

moure la seva representació davant el Ministeri d'Hisenda va ser una depressió puntual dels preus de la carn de moltó. Vegeu VILAR, Pierre (1964), p. 247 i LLUCH, Ernest (1970), p. 126.

3. Libro de Juntas y Resoluciones..., op. cit. Sessió de l'11 de novembre de 1766.

4. Aquest formulari, redactat en llengua catalana, es va repartir per tot Catalunya. Existeix transcripció a IGLÉSIES, Josep (1964), p. 361-366.

5. Per al cas de l'enquesta que ens ocupa, no oblidem que un dels membres de la comissió que la va elaborar era Francesc Romà i Rosell, d'àmplia formació econòmica i, per tant, amb una visió molt concreta dels problemes de l'agricultura. Sobre la figura i actuació de Romà i Rosell vegeu, LLUCH, Ernest (1966), p. 179-206.

La idea axial del dictamen que es va emetre després de la informació recaptada va ser la d'una ramaderia decadent, almenys en termes relatius. Es reconeixia una situació fiscal i jurídica desavantatjosa que només se superaria mitjançant les pertinents providències governamentals. Tanmateix, i sense massa circumloquis, els autors de l'informe es decantaven per la simplificació; es responsabilitzaven d'aquesta precarietat ramadera les proverbials esquerps de les pròpies condicions naturals del Principat:

... Cataluña, con suelo ingrato, montañoso, lleno de peñas; naturalmente estéril, árido y poco cuidado de un siglo a lo menos a esta parte no ha podido mantener en su reino el ganado necesario para el abasto de su fuerte población.⁶

Les propostes per capgirar aquest panorama no amagaven una certa radicalitat, com sembla que era habitual en els escrits d'aquest tipus (Lluch, 1970, p. 128). Les solucions propugnades atacaven directament el moll de l'os del problema. El país necessitava infraestructures. L'aridesa i l'esterilitat del sòl eren qüestions que només se solucionaven amb l'aprofitament racional de les aigües, tant superficials com subterrànies. Per aquesta raó, els conferents creien que aquest dèficit hídric podia minimitzar-se «si se pusiese en planta la acequia de Urgel, la del llano de Barcelona y otras que tal vez serían más fáciles y menos costosas en Cataluña».^{7 i 8}

Però no només calien infraestructures per superar les adversitats del medi, sinó que calia també preservar les pastures naturals que tradicionalment havien sostingut els ramats. En aquest sentit, resultava lògic que es demanessin, encara que de forma prudentíssima, providències per a limitar les rompudes. Menys cauteloses resultaven les crítiques a la Reial Hisenda, a la que s'acusava d'una gestió negligent dels boscos. I és que el bosc era vist com una reserva natural per al pasturatge; i si bé l'informe arribava a acceptar la inexorabilitat de les rompudes agrícoles, no deixava passar per alt la indolència amb què l'autoritat gestionava el subministrament de fusta per al Reial Servei.⁹ En aquest punt, els conferents, dintre dels límits de la increpància respectuosa, imprimien al dictamen un caire incisiu i apassionat, que podem considerar prou agosarat per a un document que s'adreçava a una institució governamental de l'antic Règim. En aquest sentit, l'informe es mostrava prou eloqüent quan denunciava el malbaratament dels recursos forestals:

...desde que los labradores, cansados de recursos infructíferos han talado los bosques con un género de desesperación para librarse en lo sucesivo del triste es-

6, *Expediente...*, op. cit.

7. *Expediente...*, op. cit.

8. Com podem observar, la referència explícita al canal d'Urgell posa de manifest la presència d'aquesta vella reivindicació en la ment dels nostres homes. Sobre la història d'aquesta infraestructura vegeu IGLÉSIES (1968).

9. Les actituds dels il·lustrats envers la política forestal del seu temps han estat estudiades a bastament per Urteaga (1988).

pectáculo de mirar cortados sus mejores árboles, sin exceptuar los precisos a algunos usos económicos de la agricultura y verlos pudrir a veces sobre sus tierras, sin poderlos aprovechar para el fuego, ni pagárseles aquello poco que tiene destinado la Real Hacienda, a cuya sombra se han cometido los mayores excesos, con muy poca o ninguna utilidad del Real Servicio, inventando los comisionistas y sus factores y dependientes todo género de compositos y aprovechamientos.¹⁰

Al mateix temps, els redactors de l'informe sol·licitaven l'ajuda directa als agricultors, perquè:

Considera la Real Conferencia que se restablecerían y multiplicarían las crías, se aumentaría el comercio de ganado y producirían más frutos las tierras de cultivo mayormente si el gobierno facilitaba más el recurso de cualquier opresión a la clase más pobre, más útil y más perseguida.¹¹

I aquí ens tornem a trobar amb una de les constants del pensament agronòmic dels agraristes il·lustrats. La figura del pagès segur, protegit, afavorit per l'entorn jurídic i estimular per l'acció governativa era la millor garantia d'un pagès actiu, emprenedor, predisposat als canvis i a les innovacions. I és que es veia la ramaderia com a quelcom que no podia sostenir-se de l'agricultura; tots dos rams havien de caminar de bracet si es volia aconseguir un creixement ramader sostingut; perquè, comptat i debatut, una pagesia ben atesa i satisfeta era l'agent transformador més efectiu en un sistema agrícola en el que el pes específic de l'acció humana resultava crucial.

3. L'informe sobre la llibertat de matar moltons

Dues dècades després de l'expedient ara esmentat, l'Acadèmia es tornava a pronunciar sobre el mateix tema. Aquesta vegada, però, els continguts i els termes del nou dictamen serien força diferents.

El 3 de març de 1787, Manuel Barba i Roca s'adreçava al fiscal del civil del *Real Acuerdo*¹² per notificar-li que, segons les seves observacions, detectava una alarmant minva d'ovelles a les comarques del Principat. Segons ell, aquesta davallada era deguda al sacrifici excessiu de bous que es duia a totes les viles i ciutats del país. Després d'aquesta argumentació sol·licitava que es prohibís o, almenys, se'n limités el sacrifici.

El *Real Acuerdo* va traspassar demanda de Barba a l'Acadèmia, tot demanant «todo el golpe de luz instructiva que en lo delicado de la materia es tan indispensable para que sobre

10. *Expediente...* op. cit.

11. *Expendiente...* op. cit.

12. En aquella data ostentava aquest càrrec Jacobo María Spinosa que també era membre de la Direcció d'Agricultura des de feia uns mesos. Vegeu l'expedient d'aquest acadèmic a l'arxiu de la RACAB.

ella recaiga sòlida providència». La resposta a aquest requeriment la va elaborar la mateixa Direcció d'Agricultura, a la qual pertanyien tant Barba com el propi fiscal. L'informe, però, va ser redactat per una sola ploma: la de Josep Navarro, director de l'esmentada Secció. El dictamen no coincidí en absolut amb els arguments del vilafranquí. Amb la seva mordaç contundència i el seu peculiar apassionament, Navarro considerava absurdes i perjudicials les demandes de limitació o prohibició del sacrifici de xais. L'informe, després de constatar que, efectivament, la cabanya catalana era insuficient i que calia fer importacions de França per satisfer la demanda, atribuïa aquesta situació a la manca endèmica de pastures a Catalunya. Un dèficit que s'argumentava de la següent forma:

Con un suelo ingrato, montuoso y árido, con una población de cerca de un millón de personas, y con una agricultura vastísima, floreciente y repartida en una infinidad de manos, es imposible que abunden los pastos en Cataluña y por consiguiente que pueda mantener dentro sus lindes el crecido número de ganado que necesita para su consumo.¹³

Aquesta situació no semblava preocupar excessivament Navarro, que creia ineluctable els factors que la produïen. És més, sostenia que un d'aquests factors, l'expansió de l'agricultura, era al mateix temps decisiu per a garantir el subministrament càrnic als mercats. I això perquè al Principat:

El arado y el azadón que han reducido sus pastos y han acabado con los invernaderos que antes tenía, le dan un sobrante de vino con que tiene y le sobra mucho para pagar a la Francia el ganado que le toma y unas porciones de trigo, aceite y otros frutos con que ahorra todo el dinero que de otra suerte tendría que satisfacer por ellos a la Inglaterra, Holanda y Mallorca, Aragón y Andalucía.¹⁴

Aquesta priorització de l'agricultura respecte a la ramaderia no se circumscribia només pensament de Navarro, sinó que, com ha hem vist més amunt, obeïa a les directrius més àmplies del conflicte que des de feia dècades enfrontava agricultores i ramaders arreu de l'Europa occidental.

A Catalunya aquest conflicte s'arrossegava des de finals del segle XVII, i s'aguditzà durant la segona meitat del segle XVIII (Bosch, Congost, Gifré, 1997, p. 137-154). L'expansió de la vinya, per exemple, s'havia fet moltes vegades a expenses de terres que tradicionalment eren destinades a usos ramaders (Vilar, 1964, p. 245-257). Les demandes dels pagesos sol·licitant la prohibició de l'entrada de ramats als camps es va convertir en una de les principals motivacions dels plets rurals de l'època.¹⁵ Si bé no crec que puguem considerar Barba i Nava-

13. *Informe de esta Academia sobre si conviene...*, op. cit.

14. *Informe de esta Academia sobre si conviene...*, op. cit.

15. Plets que sembla que es van allargar en el temps i que van moure el mateix Navarro, uns anys més tard de l'informe que estem tractant, a continuar clamant mesures per impedir l'entrada dels ramats a les vinyes. Vegeu Navarro (1797, p. 42-43).

rrò dos representants genuïns dels dos bàndols que s'enfrontaven, sí que crec que tots dos prenen en aquell moment posicions contràries d'acord amb els seus interessos particulars. D'una banda, és molt probable que Barba, representant els interessos de ramaders de les contrades meridionals, després d'una anyada desfavorable, busqués alguna mena de compensació en la seva apel·lació a la fiscalia del civil i, d'altra banda, Navarro, amb interessos clarament lligats a la vinya i potser amb alguna mena de vinculació amb els importadors que controlaven el mercat càrnic barceloní, sancionava amb l'informe la preeminència que la Direcció havia d'atorgar a l'agricultura envers la ramaderia. Sigui com sigui, després de l'elaboració d'aquest dictamen es va dibuixar un nou escenari d'enfrontament entre aquest dos acadèmics; s'iniciava un procés d'enverinament de les seves relacions, que culminaria amb la sortida del mateix Navarro de l'Acadèmia el 1803, després de les crítiques de Barba i Marià Oliveras (també membre de la Direcció) a la seva Memòria sobre la vinya.

Bibliografia

- ARDIT LUCAS, MANUEL (1992), *Agricultura y crecimiento económico en la Europa occidental moderna*, Madrid, Síntesis.
- BLOCH, MARC (1952), *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, París, Colin. (Història Agrícola).
- BOSCH, M; CONGOST, R. I GIFRÉ, P. (1997), «Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya». Dins: ARNABAT, R. (coord.) *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, Barcelona, Publicacions de l'abadia de Montserrat, p. 137-154.
- GARCÍA SANZ, A. I SANZ FERNÁNDEZ, J. *Agricultura y ganadería*. Artola, M. (coord.). Enciclopedia de Historia de España. Madrid, Alianza Editorial. Vol 2, p. 11-101.
- IGLÉSIES, JOSEP (1964), *La Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona en el siglo XVIII*, Barcelona. Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona.
- IGLÉSIES, JOSEP (1968), *Els conflictes del canal d'Urgell*, Barcelona, Rafael Dalmau.
- LLUCH, ERNEST (1970), *El pensamiento económico en Cataluña entre el renacimiento económico y la revolución industrial: la irrupción de la escuela clásica y la respuesta proteccionista*, Tesis doctoral dirigida por don Fabián Estapé Rodríguez. Barcelona. Facultat de Ciències Polítiques, Econòmiques i Comercials. UB, 1970, vol I, II i III.
- LLUCH, ERNEST (1996), *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62. (Història).
- SLICHER VAN BATH, B. H. (1978), *Historia agraria de Europa Occidental (500-1850)*, Barcelona, Península.
- TURNER, M. *Enclousures in Britain (1750-1830)*, Londres, Mac Millan.
- URTEAGA, LUIS (1988) «La política forestal del reformismo borbónico». Dins: AA. DD, *El bosque ilustrado. Estudios sobre la política forestal española en América*, Madrid, Instituto Nacional para la conservación de la naturaleza/Instituto de la Ingeniería de España.
- VILAR, PIERRE (1964), *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62.

